

Dr. İnci ÖZGÜR İLHAN

Ankara Üniv. Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği

Dr. Fatma YILDIRIM

Yrd. Doç., Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma

Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Nail DERTLİ

Arş. Gör., Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma

Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Salime TARİHÇİ

Ankara Üniv. Hukuk Fakültesi Aile İçişleri Birimi

Dr. Burhanettin KAYA

Ankara Üniv. Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği

EYLEMDEKİ TEKEL İŞÇİLERİNİN KAYGI VE ÖZYETERLİLİK DÜZEYİ

Özet

Türkiye’de son dönemde yaşama geçirilen özelleştirme yaklaşımının bir sonucu olarak çalışma koşulları güvencesiz hale dönüştürülmektedir. Yakın tarihte TEKEL işçileri için önerilen 4/C’ye ilişkin statüsü tam bir güvencesiz istihdam modeli olarak belirmiştir. İktidar tarafından dayatılan bu yeni durum, TEKEL işçileri tarafından üç ay süren bir dirençle karşılanmıştır. Bu çalışmada, bu sürecin TEKEL işçilerinin yaşamakta oldukları öngörülen kaygı düzeyi ve özyeterlilik inancı üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Örneklemi, kaldıkları çadırlarda, ulaşılan toplam 542 TEKEL işçisi oluşturmuştur. Gözlem, görüşmeler ve uygulanan Spielberger Sürekli Kaygı Ölçeği ve Genel Özyeterlilik Ölçeği’nden elde edilen bulgulara göre, kaygı puanları normal sınırlarda ve özyeterlilik düzeyi diğer çalışma bulgularına göre yüksek bulunmuştur. Örgütlü eylemlilik süreci ve işçilere halk tarafından sağlanan sosyal desteğin bu durumu açıkladığı düşünülmüştür.

Abstract

As a result of the actualization of the privatization attitude working conditions have turned to lack security. Recently the 4/C work status suggested for the TEKEL workers appeared as an exact

model of precarious employment. This new situation forced by the government has been met by the resistance of the TEKEL workers which lasted three months. It was aimed to investigate the effects of this period on the level of anxiety, that was assumed to be experienced by the workers, as well as on their level of self-efficacy beliefs. The sample consisted of a total of 542 TEKEL workers who were reached in their tents. According to our observation and interviews, the Spielberger trait Anxiety Scale and the General self Efficacy Scale that were applied, it has been found that the average anxiety score was within normal levels and that the average self efficacy score was relatively high compared to results of various other studies. The organized action and social support that was provided by the community have been suggested to explain this situation.

Giriş

Türkiye’de serbest piyasa sisteminin inşaa sürecinin temel araçlarından birini özelleştirme uygulamaları oluşturmuştur. Devlet küçültülerek piyasadan elini çekmiştir, kalanını da çekmeye devam etmektedir. Bunun sonucu olarak özel işletmeler, doğası gereği sözleşmeli, esnek istihdam modellerini ve taşeron şirketler aracılığıyla ucuz

Tablo-1: Eylemdeki TEKEL İşçilerinin sosyodemografik profili-1

	Sayı	%
Çadır		
Tokat	67	12,4
Adıyaman/Kahta	47	8,7
İstanbul	45	8,3
İzmir	44	8,1
Hatay	39	7,2
Samsun/Bafra	39	7,2
Muş	33	6,1
Batman	31	5,7
Diyarbakır	30	5,5
Malatya	27	5,0
Bitlis	26	4,8
Bursa	26	4,8
Adana	24	4,4
Samsun	25	4,6
Amasya-Gümüşhacıköy	18	3,3
Denizli	16	3,0
Manisa	13	2,4
Aydın	12	2,2
Trabzon	5	0,9
Cinsiyet		
Erkek	456	84,1
Kadın	82	15,1
Eksik veri	4	0,7
Eğitim		
Hiç okula gitmemiş	4	0,7
Sekiz yıl ya da daha az	226	41,7
Lise	275	50,7
Yüksek okul/üniversite	31	5,7
Eksik veri	6	1,1
Medeni durum		
Hiç evlenmemiş	28	5,2
Evli	502	92,6
Ayrı/boşanmış/dul	11	2,1
Eksik veri	1	0,2

işgücünü tercih etmektedir. Devlet sağlıktan, eğitimden, sosyal güvenlik harcamalarından kaçınma kararında görünmektedir (1).

TEKEL işçileri ve gelecekteki diğer özelleştirme mağdurları için önerilen 4/C'ye ilişkin Bakanlar Kurulu Kararnamesi, 4 Şubat 2010'da Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. 4/C diye anılan bu uygulama, işçilerin toplu iş sözleşmesi ve grev hakkından yoksun kalması, ücretlerini ve tazminatlarını düşüren, çalışma güvencelerinin olmadığı sözleşmeli bir statüdür. Bu yeni çalışma statüsü, güvencesizlikle birlikte işçinin geleceğiyle

ilgili belirsizliği de birlikte getirmektedir. İktidar tarafından dayatılan bu yeni durum, beklenebileceği üzere TEKEL işçileri tarafından büyük bir direnç ile karşılanmıştır (2).

TEKEL İşçilerinin yaşamış olduğu bu sürecin hem bedensel hem de ruhsal sağlığı ilgilendiren pek çok yönü vardır. İşçiler, üç ay boyunca hijyenik olmayan koşullarda, kış soğukunda kendi kurdukları çadırlarda, evlerinden, yakınlarından uzakta yaşamak zorunda kalmışlardır. Bundan hareketle bu çalışmada, ruhsal durumla ilgili iki boyut ele alınmıştır: Türkçede karşılığını kaygı ya da endişe olarak bulabilen "anksiyete/kaygı" ve "özyeterlilik inancı".

Kaygının en önemli nedeni belirsizliktir ve şiddetli kaygı, ruh sağlığı alanında müdahaleyi gerektiren bir durumdur. Buna karşılık belirli düzeyde kaygı, davranış için güdülenmeyi ve davranışın başarıyla sonuçlanmasını belirler (3). Örneğin gireceği sınavla ilgili hiçbir kaygısı olmayan bir öğrenci, ders çalışmak için bir güdülenmeye sahip olmayacaktır; aksine sınavla ilgili kaygısı çok yüksek olan bir öğrencinin kaygısı ders çalışmasını önleyecektir ve her iki durum da sınav başarısının düşmesine yol açacaktır.

Özyeterlilik, kişinin çevresinde olup bitenler üzerinde etkili olabilecek biçimde bir edimi başlatıp sonuç alınca kadar sürdürebileceğine olan inancı olarak tanımlanmıştır (4). Özyeterlilik yetenekli olmaya değil, ama kişinin kendi kaynaklarına güvenmesine karşılık gelir. Bir durumla baş etmede yeterli becerileri olan, ancak özyeterliliği düşük olan kişi, söz konusu becerilerini harekete geçiremeyecektir. Özyeterlilik kavramı, bir eylemin planlanması, gerekli becerilerin farkında olunması ve örgütlenmesi, zorluklarla birlikte elde edilecek kazançların gözden geçirilmesi sonucunda oluşan güdülenme düzeyi gibi öğeleri içerir. Güçlü bir özyeterlilik, başarı ve iyilik halinin oluşmasını ve en önemlisi kişisel gelişimi ve becerilerin çeşitlenmesini sağlar.

TEKEL işçilerinin üç aylık direniş süreci bağlamında kaygı düzeylerinin yüksek, ancak özyeterlilik düzeylerinin de yüksek olacağı hipotezi ile bir gözlem ve tarama çalışması yapılmıştır. Çalışma, Ankara Tabip Odası ve Türkiye Psikiyatri Derneği'nin desteği ile gerçekleştirilmiştir.

Gereç ve Yöntem

Örneklem: Ankara-Sakarya'da kurulmuş olan Çadırkent'te eylemleri sürmekte olan toplam 542 TEKEL işçisine ulaşılmış ve burada sunulan bulgular, bu örneklem üzerinden elde edilmiştir. Örneklem sosyodemografik özellikleri Tablo-1 ve Tablo-2'de, gelir durumuyla ilgili görüşler Tablo-3'te verilmiştir.

Araçlar: Araştırmacılar tarafından hazırlanan ve sosyodemografik değişkenlerle ilgili soruları içeren bir anket formu işçiler tarafından çadırlarda doldurulmuş ve geri toplanmıştır. Bu anket formu işçinin kendini hangi aidiyete/kimliğine ve hangi siyasi yönelime yakın olarak tanımladığına ilişkin iki soru ve tüm eylemlilik sürecini nasıl değerlendirdiğine ilişkin ucu açık bir soru da içermektedir. Psikolojik değerlendirme araçları olarak Spielberger Sürekli Kaygı Ölçeği ve Genel Özyeterlilik Ölçeği uygulanmıştır.

Spielberger Sürekli Kaygı Ölçeği: Bireyin genellikle nasıl hissettiğinin tanımlanmasını içeren Sürekli Kaygı Envanteri Spielberger ve ark.(5) tarafından geliştirilmiş ve Öner ve Le Compte (6) tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Sürekli Kaygı Ölçeği, kısa ifadelerden oluşan bir özdeğerlendirme anketidir ve toplam yirmi maddeden oluşan iki ayrı ölçeği içerir. Sürekli Kaygı Ölçeği, bireyin genellikle nasıl hissettiğini betimlemesini gerektirir. Bu ölçek, likert tipinde olup "hiç" ile "tamamıyla" arasında değişen dört derecelik bir ölçektir. Bu envanterden alınabilecek puanlar 20 ile 80 arasında değişir.

Genel Özyeterlilik Ölçeği: Özyeterlilik, "kişinin kendisinden beklenen durumlarla baş etmesini sağlayacak yeteneklerine olan inancı" şeklinde tanımlanmaktadır (7). Bu bağlamda kişilerin yeterlilik beklentilerine ilişkin algılamaları, yani özyeterlilikleri, onların eyleme geçmelerini ve sorunlarla baş etme kararlılıklarını göstermektedir. Bu çalışma kapsamında, genel özyeterlilik, yani kişinin her durumda karşılaşılabileceği bir dizi stresli durumla baş etmede, değişmesi güç bir yetkinliğine olan inancı ele alınmıştır. Söz konusu tercihin temel nedeni, kişilerin her alanda karşılıklarına çıkacak problemlerle baş edebileceklerine inanıyor olmalarının, örgütsel alanda yenilikleri başlatma

ve belirsizlik altında risk alarak doğru eylemlerde bulunmalarına olumlu şekilde etki edeceği düşüncesidir. Ölçeğin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir olduğu belirlenmiştir (8).

Bulgular

Tüm örneklem Sürekli Kaygı Envanteri puan ortalaması ve standart sapması $45,0 \pm 5,7$, Genel Özyeterlilik Ölçeği puanı ortalaması ve standart sapması $62,5 \pm 9,5$ bulunmuştur. Kaygı ve özyeterlilik puanları cinsiyete göre farklılık göstermemektedir (t-testinde kaygı için $t=0,391$, özyeterlilik için $p=0,696$). Tek yönlü ANOVA ile yapılan istatistiksel analizde eğitim durumu (kaygı için $F=25,933$, $p=0,499$, özyeterlilik için $F=0,486$, $p=0,692$), medeni durum (kaygı için $F=14,839$, $p=0,718$, özyeterlilik için $F=1,202$, $p=0,308$) ve gelir algısı (kaygı için $F=1,029$, $p=0,380$, özyeterlilik için $F=0,931$, $p=0,425$) ile kaygı ve özyeterlilik puanları arasında istatistiksel anlamlılıkta bir ilişkiye rastlanmamıştır. Yaş (kaygı için $r=0,003$, $p=0,955$, özyeterlilik için $r=-0,075$, $p=0,118$), TEKEL'de çalışma süresi (kaygı için $r=-0,071$, $p=0,190$, özyeterlilik için $r=0,047$, $p=0,286$) ve gelir (kaygı için $r=0,078$, $p=0,179$, özyeterlilik için $r=0,038$, $p=0,431$) ile kaygı ve özyeterlilik puanları arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizine göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Kimliğini neye göre tanımladığı sorusuna cevap veren toplam 472 işçiden 99'u (yüzde 21) kimliğini birinci sırada eğitimine göre, 71'i (yüzde 15,04) kimliğini sosyal sınıfına göre tanımladığını, ikinci sırada kimliğini neye göre tanımladığı sorusuna yanıt veren toplam 372 kişiden 62'si (yüzde 16,7) kimliğini gelir durumuna göre, 42'si (yüzde 11,3) ise kimliğini aklına göre tanımladığını bildirmiştir. Siyasi yönelimin sorulduğu soruya yanıt veren toplam 502 kişiden 127'si (yüzde 25,3) ilk sırada "cumhuriyetçi", 76'si (yüzde 15,1) "milliyetçi" olarak yanıt vermiştir. Aynı soruya ikinci sıradaki siyasi yönelim olarak 87 kişiden (yüzde 17,3) "laik", 49 kişiden (yüzde 9,8) "sosyal demokrat" yanıtları alınmıştır. Hem kimlikle hem de siyasi yönelimle ilgili sorulara çok geniş bir yelpazede cevaplar alındığı için burada diğer kategorilerin sıklıkları ayrı ayrı verilememiştir.

Tablo-2: Eylemdeki TEKEL İşçilerinin sosyodemografik profili-2

	Ortalama	Standard sapma	Aralık
Yaş	40,6	3,8	28-58
TEKEL'de çalışma süresi (yıl)	15,4	3,9	2-28
Emekliliğe kalan süre (yıl)	10,7	5,6	0-28
Ortalama aylık net gelir (TL)*	1248	456,6	0-3000

*Ailede çalışan kişi sayısı birden fazla olabilir.

Tablo-3: Gelirle ilgili öznel değerlendirme-“TEKEL işçisi geliri hakkında ne düşünüyor?”

Gelir algısı	s	%
“Geçinemiyoruz”	93	17,2
“Zorlukla geçiniyoruz”	228	42,1
“İdare ediyorum”	183	33,8
“Rahat geçiniyoruz”	20	3,7
Eksik veri	18	3,3

Açık uçlu sorulara verilen yanıtlarda çoğunlukla çocuklar ve aileler için yaşanan endişelerin, dayanışma, direniş, değişim, birlikte hareket etmenin verdiği güç ve kararlılık temalı cümlelere rastlanmıştır.

Tartışma

Bulgularımıza göre Sürekli Kaygı Ölçeği ile elde edilen kaygı puanlarının benzer yöntemle yapılan diğer çalışmaların (Tablo-3) bulgularıyla benzer olarak normal sınırlarda, hatta daha düşük bulunması, buna ek olarak bu çalışmada özyeterlilik düzeyinin diğer çalışmalarda elde edilenlerden yüksek bulunmuş olması dikkat çekicidir.

Bu bulgular, öncelikle üç ay kadar aynı ortamda her türlü olumsuz yaşam koşulları ve güçlüklerle rağmen yaşamı paylaşmanın ve dayanışmanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İkinci olarak

TEKEL işçilerinin sürdürdükleri direnişin genel olarak kamuoyunda olumlu algılanması, buna bağlı olarak çeşitli toplum kesimlerinden gelen ve giderek artan biçimde işçilere ulaşan sosyal destek sistemlerinin etkisine bağlanabilir (2). Ruhsal travma ile ilgili araştırmalar stresli yaşam olaylarına bağlı olarak ruhsal tepkilerin ortaya çıkması, bu tepkilerin ruhsal bozukluğa dönüşmesi ya da süregenleşmesinde sosyal destek sistemlerinin yetersizliğinin önemli rolü olduğunu göstermiştir (9). Bu bağlamda süreç içinde giderek artan sosyal desteğin kaygının azalması ve öz yeterlik inancının artışında önemli olduğu düşünülmüştür. Üçüncü olarak bu olumlu ruh hali örgütlü olmak ve işçilerin de kimlikleriyle ilgili “sosyal sınıflarına” yaptıkları vurgunun işaret ettiği gibi, ortak sınıf paydasında bir dayanışma kültürünün yarattığı, kaygının en önemli nedeni olan belirsizlikle baş etme kararlılıklarına bağlanabilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın bulguları, söz konusu örgütlü eylemlilik sürecinin kişilerin hem bir arada hem de bireysel olarak sorunlarla mücadele edebileceklerine olan inancını arttırdığını düşündürmektedir.

Araştırmamızda bu değerlendirmemizi destekleyen nitel bulgular mevcuttur. Tam tersine örgütsüz olmanın ve örgütlenme eksikliğinin, bunun yanında toplumsallaşma olanaklarının

Tablo-4: Eylemdeki TEKEL İşçilerinin kaygı ve özyeterlilik düzeyleri ve diğer çalışmalarla karşılaştırmalar

	Kaygı (ortalama±standard sapma)	Özyeterlilik (ortalama±standard sapma)	Çalışma yılı
TEKEL İşçileri (sayı=542)	45,0±5,7	62,5±9,5	2010
Fabrika (kamu) işçileri* (sayı=248)	-	45,0±8,4	2000
Fabrika (özel) işçileri* (sayı=222)	-	39,7±5,3	2000
Saimekadın-Ankara (sayı=184, genel örneklem)	44,4±9,4	59,9±9,5	2007

*Bu yazının ikinci yazarı tarafından iki ayrı fabrikada yapılan alan çalışmasından elde edilmiş, yayımlanmamış olan çalışmalardan yararlanılmıştır

yetersizliğinin dağınıklık, karmaşa ve belirsizliğe yol açarak kaygı ve buna bağlı ortaya çıkabilecek işlevsel olmayan davranış biçimlerini ve olumsuz ruh hallerini besleyeceği öngörülebilir.

Kaynaklar

1. TEKEL Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi, Gökhan Bulut (ed), 1. Baskı, Nota Bene Yayınları, Ankara.
2. Türkiye Komünist Partisi (2010) TEKEL İşçilerinin Ankara Direnişi. İstanbul.
3. Aiken LA (1976) Update On Attitudes and Other Affective Variables In Learning Mathematics. Review of Educational Research, 61: 880-815.
4. Bandura, A. (1994) Self-efficacy. Encyclopedia of Human Behavior, cilt 4, VS Ramachaudran (Ed), New York. Academic Press, s 71-81.
5. Spielberger, C.D., Gorsuch, R.L., Lushene, R.E. (1970) Manual for Stait-Trait Anxiety Inventory, California. Consulting Psychologist Press.
6. Öner, N., Le Compte, A. (1985) Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı. İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
7. Bandura, A. (1982) Self-efficacy mechanism in human agency. American Psychologist, 37(2):122-147.
8. Yıldırım, F., Özgür İlhan, İ. (2010) Genel Özyeterlilik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi.
9. Raymond, B.F. (1990) Social support and psychological trauma: a methodological review. Journal of Traumatic Stres, 3(4): 593-611. ●